

Les Universitats catalanes i la renovació cultural d'Espanya

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 01-05-2010

Tenia una xarxa d'Universitats Castella? O les tenia la Nació Catalana? En quin dels dos països es va poder donar una revolució cultural i literària al segle XV que permetés els avenços tècnics, la cartografia, les exploracions navals i el renaixement de l'art i les lletres? Aquest article ho explica.

Llegint el llibre d'en Pedro Henríquez Ureña, Plenitud de España (Editorial Losada, 3a edició, Buenos Aires, 1967), m'adonc que l'autor, en un intent de justificar la plenitud cultural de l'època del renaixement hispà, dedica un espai a parlar de la universitat a Espanya. No és un paràgraf d'anàlisi profunda, sinó només de constatació de les universitats existents al segle XV. Perquè, encara que no ho digui en cap moment, s'entrelluca al llarg del llibre una recerca de fonaments culturals que haurien d'haver permès el renaixement i segle d'or posteriors.

Jo crec que per això mateix l'autor escriu que, "amb el moviment de les universitats coincideix el de la impremta" (p. 125), perquè és evident que sense la indústria del llibre seria quasi impossible la indústria de la cultura. I, justament amb aquesta mateixa finalitat, també considero que exposa que, "des de l'època dels Reis Catòlics fins a la de Felip II, navegacions i descobriments donen a Espanya i Portugal –una sola unitat de cultura llavors– funció renovadora a les ciències d'aplicació i descripció. És enorme la seva feina en geografia, mineralogia, zoologia i botànica" (p. 10).

És a dir, que hi ha una renovació a Espanya, bàsicament a través de la ciència naval, que va permetre tots els descobriments i el desplegament de tots els estudis científics posteriors. Ara bé, és de tothom sabut que a la Castella dels segles XIII, XIV i XV no hi ha va haver cap escola de cartografia, ni cap cosmògraf, ni cap cartògraf, ni cap escola de pilots, ni s'ha conservat cap mapamundi ni portolà fet a Castella o fet per castellans. I, en conseqüència, no hi va poder haver mai cap mena de ciència naval. I que, per tant, els descobriments no van poder ser castellans.

Això ho he dit i repetit en diversos estudis i llibres. Però ara, l'Henríquez Ureña, sense voler-ho ni sospitar-ho, ho vindria també a corroborar, car, en parlar de les universitats, ens innova: "Les Universitats, durant el segle XIV, no s'havien

multiplicat. Al regne d'Aragó s'hi fundà la d'Osca; potser també la de Perpinyà, al Rosselló, al nord dels Pirineus" (p. 124), que, efectivament, va fundar Pere el Cerimoniós al 1349. I prossegueix: "A Barcelona, quan al 1398 es parla de fundar-hi la universitat, els consellers s'hi oposen, temorencs que, amb la presència dels estudiants «serien mes los perills e scandols que podien seguir, que los profits e honor»; a final del 1450 es gestiona l'autorització per fundar-la; la institució no arriba a existir fins ja entrat el segle XVI. Mentrestant, hom parla de fundacions universitàries a Llutxent (1423) –la petitesa de la població la fa dubtosa–; a Girona (vers el 1446); a Saragossa, on hi havia estudi des del segle XII; a València, on l'estudi existent s'eleva de categoria (1500). Però al regne de Castella i Lleó no neix una rival de la poderosa Salamanca fins que el cardenal Jiménez de Cisneros no organitza la Universitat d'Alcalà d'Henares, al 1508" (p. 124).

Més clar impossible: mentre a la Nació catalana es donen tot un seguit d'estudis generals esdevinguts universitats, o universitats en elles mateixes, abans d'entrar al segle XVI, Castella només compta amb la sola universitat de Salamanca. L'Henríquez Ureña, amb tot, s'oblida d'esmentar l'Estudi General de Lleida, fundat al 1300 per Jaume II, i que, d'acord amb En Santiago Riera, a finals del segle XIV, "gaudia d'una gran fama, deguda especialment a la Facultat de Medicina, on es formaven, i hi professaven, metges" (Diccionari d'Història de Catalunya, p. 1081). Segons En Juan Pemán, l'Estudi General de Lleida nasqué, per tant, no només com el primer centre universitari de la Corona d'Aragó, sinó que es configurà inicialment com a universitat única dels territoris integrats en aquesta unitat política, per tal com en detenia l'exclusivitat o monopoli dels estudis universitaris" [«El marco jurídico e institucional del Estudio General de Lleida (1300-1717)», dins Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui; Ed. Pòrtic, Barcelona, 2002, p. 81]. S'oblida, així mateix, de l'Estudi General de Mallorca, fundat per Ferran el Catòlic al 1483; de la Universitat de Nàpols, creada al 1224, i que, d'ençà de la conquesta del regne per Alfons el Magnànim al 1442, va estar a disposició de tots els catalans. I s'oblida, especialment, de la Universitat de Montpeller, fundada al 1220, i on van estudiar, entre d'altres, Arnau de Vilanova i Ramon Llull. Perquè Montpeller, després de l'ocupació francesa d'aquells comtats catalans, encara es va mantenir sota domini català fins al 1351. Però, l'Ureña no diu tampoc que, a Barcelona, Martí l'Humà hi va fundar l'Estudi General de Medicina, al 1401, ni que la Universitat de València es va dotar al 1503 d'una càtedra de Matemàtiques i va ser aquí "on es proveïren les primeres càtedres de cirurgia, anatomia i botànica mèdica" (Diccionari d'Història de Catalunya, p. 1081).

Llavors, si a Castella només hi havia una universitat, i encara desemparada dels estudis científics que possibilitaven la cartografia; si el desenvolupament de la impremta es va donar a l'entorn de les universitats; si la quasi totalitat de la població castellana era analfabeta i els hidalgos no podien, per qüestions d'honor, exercir cap feina manual; si la cultura llibresca la impulsa la burgesia i el capitalisme naixents, i a Castella tampoc no hi va haver mai ni capitalisme ni burgesia; si la renovació cultural va venir també –com se'ns diu i rediu– pel llarg contacte amb Itàlia, però els regnes italians estaven vinculats, des de les acaballes del segle XIII, a Catalunya; qui va escriure, doncs, els llibres a Castella fins al segle XV? Qui va escriure els llibres castellans influïts per la tradició literària italiana? I, encara, d'on provenia la formació cultural dels escriptors i el rerefons burgès, impregnat fins a la medul·la de recursos tècnics i científics que apareixen a quasi tots els llibres "castellans" que trobem a cavall dels segles XV i XVI?